

литви. Недоля таки-знову дається матір'ю чи нароком. Бува, що мати родить дитину в якійсь горі, та як найдеться дитина, вона й каже: «Народилось, ти, небого, на мою голову. Мабуть не побачиш ти Щастя-Доли, як я не бачу» [1, с. 350]. Таким чином, доля Гриця, народженого «у лиху годину», визначається долею його матері, Маври. Гриць успадковує нещасливу долю. Але не тільки мати впливає на долю своєї дитини, а й доля Маври «порішена вже самою дитиною» [3, с. 173].

Долю можна прогнвити, тоді вона покидає людину назавжди. Цигани «знівечили долю» Маври, «порішили і з-поміж себе викинули», а «її доля гарно укладалась» [3, с. 173].

На долю дитини можуть вплинути не тільки батько й мати, а й родичі, присутні під час народження, можуть наділити долею, вплинути на майбутнє. Мавра була присутня при народженні Тетяни, а згодом «стала чи не другою матір'ю для малої Тетянки, бо з часом стала Тетянка ніби її власною дитиною» [3, с. 190]. Тому Доля Тетяни так схожа до Мавриної. «Сама власна її доля на тій дитині, котру всією душею викохала, так тяжко повторилася» [3, с. 326].

П. Іванов виділяє в понятті про долю три головні ідеї: ідею природженості, ідею присуду та випадку. У кожній людині одночасно є дві-три долі: Доля материнська – відповідає ідеї природженості, таланту; Доля батьківська – ідея випадкового щастя, фортуни; Доля Бога – ідея присуду, фатальної долі [1, с. 362].

В понятті про природжену долю поєднуються два головних напрями: один бере свій початок з ідеї про матеріальний зв'язок дитини з матір'ю, а інший виходить з християнської ідеї про Вищий промисл, який визначає долю кожної людини. Доля отримує характер невідворотності; вона суджена, від неї не втечеш [1, с. 348]. Вірили, що гарну Долю можна випросити, вимолити. Іваниха Дубиха просить Бога дати її єдиній дитині гарну Долю: «Господи, змилосярдися лиш над нею та дай добру долю!» [3, с. 202].

Люди завжди хотіли дізнатись свою долю, тому часто вдавались до ворожіння. З цим пов'язано і вірування про народження дитини у щасливу – нещасливу (лиху) годину. Вірили, що суттєвими для визначення долі новонародженої дитини були час, пора року, день тижня, календар. Андронаті переживає чи підкине дитину в щасливу годину: «Чи в добру годину поклав хлопця? Не знати. Господи Боже, дай щоб в добру... А далі... чи об'явить що долю дитини? Ніщо не відповіло на його думку» [3, с. 182].

Дізнатись про свою долю можна було й за допомогою ворожіння, до чого охоче вдавались. Мавра ворожить Грицеві, «багатьом вгадувала, проповідала долю, але от такої запутаної та пов'язуваної, як у сього хлопця, вона вже давно не бачила» [3, с. 304]. Така заплутана доля Гриця пов'язана з його подвійною вдачею. Мавра застерігає Гриця не любити двох, бо так можна розколоти свою долю.

У фольклорні традиції до віщунів долі слід зарахувати й купальський вінок. Тетяна разом із дівчатами іде до річки, щоб «розвідатися про свою будучу долю» [3, с. 278]. Майбутнє дівчини трактували по вінку, який кидали на воду: «Відтак глядять всі дівчата на веселі хвилі, куди і як несуть вони вінки. Понесуть їх далеко чи близько? До милого чи до чужого? На яким місці берега спиняться?» [3, с. 278].

Крім особистої долі П. Іванов виділяє ще один тип – родову (природжену). Доля в народній традиції розуміється ще й як душа предків, померлих батьків чи близьких родичів. Називання померлих родичів долями впливає із поглядів народу на зв'язок і залежність долі людини від її роду [1, с. 343-345]. Ольга Кобилянська використовує легенду, згідно якої предки циган не прийняли на відпочинок Марії з Божим дітям. І через те несуть вічне покарання: тиняються, мандрують по світі у злиднях. «І чи скінчиться коли оця кара Господня? Відбудуть її? Правдоподібно, доки плем'я циганське буде існувати – вона не скінчиться...» [1, с. 182]. Це прокляття переходить і на кожного члена циганської громади. Торкається воно і Маври, якій «горить земля під ногами, мусить іти в світ». «Її спокій неначе в незнану далечину полинув і тепер заєдно приманує до себе. Вона мусить змінити місце – оправдовувалась» [3, с. 191]. Приреченість на внутрішній неспокій, вічне мандрування успадковує й Гриць від своєї матері та й від усього циганського роду. «Прокидається в нім якась чудна туга в серці до далечини... і іншого світу. Ні. То нещасне почуття не дає йому і в мирних хвилях спокою. Не дає оставатися довго на однім місці...» [3, с. 204].

Вся система уявлень побудована на основних змістових подвійних протиставленнях. В основі повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» лежить принцип поділу світу на «свій» і «чужий». Ця опозиція створює систему підпорядкованих їй бінарних опозицій. Будь-яка спроба порушення табуованої межі призводить до руйнації життя, що у повісті виявляється у родовому проклятті. У кожній конкретній ситуації один із членів опозиції виявляється носієм позитивного начала, інший – негативного: православні – іновірці, гуцул – циган, гість – господар, гріх – покарання, дім – ліс, верх – низ, доля – недоля.

Література:

1. Іванов П. Народные рассказы о Доле / П. В. Иванов // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упоряд., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – С. 342-374.
2. Івановська О. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктивності: Монографія / О. Івановська. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 228 с.
3. Кобилянська О. Людина: повісті, оповідання / Кобилянська Ольга. – К.: Веселка, 2000. – 350 с.
4. Лисюк Н. Міфологічний хронотоп / Н. А. Лисюк. – К.: Укр. фітосоціол. центр, 2006. – 200 с.
5. Поліщук Н. Опозиція «свій»/«чужий»: конструювання архаїчної моделі світу у міфопоетичному тексті О. Кобилянської / Н. Поліщук // Вісник Черкаського університету. – Вип. 16. (Філологія). – С. 56–58.
6. Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под общей ред. Н. И. Толстого – Москва, 1995. – Т. 1. – 575 с.

УДК 811.112.2:81'366

А. А. Завгородня,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ДІЕСЛІВНЕ СЛОВОСКЛАДАННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розкриваються особливості словоскладання дієслів в німецькій мові, розглядаються словоскладання окремо як вид словотвору, а також власне дієслівне словоскладання, а саме: структурні та семантичні характеристики та особливості їхнього функціонування в мові. Словоскладання посідає перше місце за кількістю новотворів, тобто є найпродуктивнішим способом словотвору.

Складні дієслова є поєднанням двох або більше слів, другим компонентом з яких є дієслово, а першим можуть виступати різні частини мови та їхні поєднання.

Значення дієслівних композитів зумовлене складовими частинами дієслова, які можуть мати як пряме, так і переносне значення, а саме темпоральне, локативне та загально-лексичне. Локативне значення може бути пов'язане з локалізацією дії стосовно середовища або суб'єкта висловлення.

Дієслівні композити зберігають більшість граматичних ознак дієслова, проте можуть змінювати керування.

Ключові слова: словотвір, словоскладання, дієслово.

ГЛАГОЛЬНОЕ СЛОВСЛОЖЕНИЕ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье раскрываются особенности словосложения глаголов в немецком языке, рассматриваются словосложение отдельно как вид словообразования, а также собственно глагольное словосложение, а именно: структурные и семантические характеристики и особенности их функционирования в языке. Словосложение занимает первое место по количеству новообразований, а значит, является самым продуктивным способом словообразования.

Сложные глаголы являются объединением двух и более слов, вторым компонентом которых выступает глагол, а первым могут быть разные части речи или же их комбинации.

Значение глагольных композитов зависит от его составляющих, которые могут иметь как прямое, так и переносное значение, а именно темпоральное, локативное и общелек்சическое. Локативное значение может быть связанным с локализацией действия по отношению к среде или субъекту изречения.

Глагольные композиты сохраняют большинство грамматических характеристик глагола, но могут изменить его управление.

Ключевые слова: словообразование, словосложение, глагол.

WORD COMPOSITION OF GERMAN VERBS

This article is devoted to the most efficient type of word building in German, namely the word composition of modern German verbs. It informs us about the word composition in general and about the verbal word composition in detail.

The article reviews the meaning, structure and functioning of verbs coined with the help of word building.

The structure of compound words is the combination of two or more components. The last one is a verb, the first component can be different part of speech such as a noun, an adjective, an adverb, a verb, a numeral, a pronoun or the combination of them.

The meaning of such compounds depends on the components. These words can have direct and figurative meaning, namely temporal, local and general. The local meaning can be connected with the localization of the action concerning the surroundings and concerning the subject of dictum.

The functioning of compound words ensures the compactness of language, the verbs in combination with other part of speech do not change such grammar characteristic as type of conjugation but can change their government.

There are the biggest amount of new words in German coined with word composition that is why it deserves to be named the most efficient type of the word building in German language.

Key words: word building, word compound, verb.

Стрімкий розвиток галузей науки і техніки та сфер суспільного життя спричиняє появу нових предметів та явищ (денотатів) і, відповідно, нової лексики (сигніфікатів) в мові. Існує багато шляхів виникнення нових слів, провідну роль серед яких відіграє словоскладання.

Актуальність цієї статті полягає у тому, що в ній розглядається словоскладання на прикладах дієслів сучасної німецької мови.

Дослідженням словоскладання дієслів займалися такі мовознавці як М. Д. Степанова, В. І. Кульчицький, М. В. Пашенко, С. В. Дружб'як, Т. І. Скоробогата та інші [1; 2; 3; 7].

Метою цієї статті є розглянути словоскладання в цілому, а також структуру і значення дієслівного словоскладання та їхнє функціонування в сучасній німецькій мові.

Основний словотворчий процес в німецькій мові – словоскладання (композиція). Словоскладання є одним з могутніх джерел розвитку й поповнення словникового складу за рахунок наявного в його розпорядженні арсеналу функціонально-структурних одиниць, і яке особливо розвинулося в германських та інших індоєвропейських мовах [1, с. 94].

Словоскладання в німецькій мові є найпродуктивнішим способом словотворення [3, с. 112], це один із основних напрямів розвитку лексичного складу мови, оскільки саме у цій царині особливо показовими виступають внутрішні закони еволюції мови та відображається її динаміка [6, с. 311].

Це найдавніший спосіб словотворення, на основі якого склалась і продовжує складатись афіксація. Продуктивність словоскладання дає підстави для висновку, що складні слова в німецькій мові є такими лексичними одиницями, які не лише відтворюються, а й досить часто створюються щоразу заново. Композитотворення стало звичайним для німецької мови явищем, а композити, що не засвідчені словниками, не викликають відчуття новизни, якщо це не входить у наміри автора. Номінативна сутність композитотворення полягає в конкретизації об'єкта, ознаки, процесу, явища за типом притаманих їм зв'язків [2, с. 67–68].

Дієслово посідає чільне місце серед частин мови. Як одиниця мови дієслівні лексеми поєднують у своїй структурі лексичне та граматичне, відображають взаємодію різних рівнів мовної системи [4, с. 110–111]. З точки зору семантики дієслово є досить складним явищем. Зазвичай дієслова розділяють на дієслова дії, стану та переходу з одного стану в інший. З точки зору словотвірної форми, дієслова, як і інші частини мови, поділяються на прості (кореневі), похідні та складні.

Під дієслівним словоскладанням розуміють поєднання в одну лексичну одиницю дієслова із самостійною частиною мови [7, с. 269].

Німецькі дієслівні композити мають свої характерні ознаки порівняно з іншими видами композитів у німецькій мові. Термін «дієслівний композит» вжито в ролі гіперонімного терміна, який позначає складне дієслово незалежно від способу його утворення. Під складни дієсловом (дієслівним композитом) розуміють лексичне утворення, яке є формально-семантичним та синтаксичним комплексом двох чи більше слів, основ чи коренів. Цьому утворенню властива семантична єдність компонентів, номінативна цілісність і смислова завершеність. Однією з особливостей німецького словоскладання є те, що між компонентами складаного слова часто виникають такі відношення, які повторюють синтаксичні зв'язки між словами, тобто дієслівне словоскладання межує з синтаксисом.

Складані дієслова в німецькій мові утворюють найбільшу кількість новотворів. Залежно від числа компонентів виділяють двокомпонентні та багатоконпонентні (наявність трьох і більше компонентів) моделі, які у свою чергу характеризуються визначальними (детермінативними) і не визначальними відношеннями. Першими структурними компонентами складного дієслова виступають прикметник (А), іменник (S), дієслівна основа (V) або числівник (Z); другим структурним

компонентом, відповідно, є дієслово. Складні слова є зсувами певного типу: перший компонент конкретизує, звужує значення другого дієслова [7, с. 292].

Структурна модель складного слова відображає його граматичну структуру, тобто його склад з точки зору морфологічної будови. Закономірності реалізації структурного сполучення компонентів складних лексем із першим ад'єктивним, субстантивним та дієслівним компонентом, а також числівником, знайшли відображення в найпродуктивніших типах моделей.

У корпусі дієслівних композитів сучасної німецької мови виділено такі структурні моделі: 1) прикметник + дієслово (A+V); 2) іменник + дієслово (S+V); 3) дієслово + дієслово (V+V); 4) числівник + дієслово (Z+V). На думку Н. П. Смоляр, найпродуктивнішою є структурна модель A + V [5, с. 8], а М. В. Пашенко вважає, що найрозповсюдженішими в сучасній німецькій мові стали дієслова з першим компонентом прислівником, наприклад *weiterverhandeln*, *zusammenmischen*. Друге місце займають прикметники, значно рідше зустрічаються складані дієслова з першим компонентом іменником, наприклад, *hochhasten*, *mondlanden* [3, с. 112].

У перших частотних компонентах виділяють такі значення:

1. Темпоральне (передування, початок, завершення, продовження, значення невизначеної тривалості), наприклад, *vorausbedingen* [4, с. 111].

2. Локативні:

1) локалізація дії стосовно навколишнього середовища

а) векторна локалізація (*zu-, bei-, an-, ab-, weg-, fort-, auf-, hoch-, empor-, ab-, nieder-, unter-, ein-, aus-, vor-, voran-, vorwärts-, zurück-, hinter-, durch-, um-; bei-, vorbei-, vor-, über-, entlang-, über-, unter-, nach-, vor-, voraus-, voran-*), наприклад, *beitreten, zukommen, entlangfahren, beifolgen*;

б) просторова локалізація (*auf-, unter-, vor-, hiner-, zurück-, ein-, aus-, bei-, an-, um-, gegenüber-*), наприклад, *aufliegen, beisitzen, umbehalten*;

2) локалізація дії відносно суб'єкта висловлення мовця (*hin* та *her*), наприклад, *herhetzen, hinaufkrabbeln, hinpreschen* [2, с. 70–71];

3. Загально-лексичні значення, наприклад, *zusammenbinden, festschrauben* [4, с. 110–111].

До найпродуктивніших у німецькій мові перших частотних компонентів [2, с. 74], що беруть участь у творенні складних дієслів належать прості або складні прислівники та адвербіально-займенникові утворення: *davon- (davontrippeln), fort- (fortkullern), weg- (wegheiraten), mit- (mitberaten), zusammen- (zusammenschneiden), nieder- (niederschweben), zurück- (zurückhumpeln)*, складні адвербіальні комплекси з компонентом *einander (sich einanderlagern)*, складні прислівники *vorbei-, voran-, voraus-, vorüber-, vorwärts (vorbeiparadieren, vorüberschlurren, voraushopsen, sich voranbewegen, sich vorwärtsmähen), entgegen- (entgegenfliehen), entlang- (entlanggleiten)*, складні адвербіальні комплекси з першим компонентом *da (danebenfliegen)*, компоненти *empor-, aufwärts-, hoch- (aufwärtsquallen, empordrücken, sich hochhangeln)*, прислівники *hin* та *her (hinfrühstücken), los- (losessen), wieder- (wiederaufnehmen), weiter- (weiterblühen), fehl- (fehlerziehen)* [2, с. 74–76].

У разі сполучення з дієсловами найуживаніші прикметники, що виражають типові, загальновідомі ознаки, властивості, якості: *gar, groß, gut, fein, fest, fern, frei, hart, heiß, kalt, klein, klar, leer, neu, satt, tot, voll, wahr, warm* якісно конкретизують дію відповідно до свого лексичного змісту, а відповідні похідні слова об'єднуються спільним значенням «перехід у стан або каузація стану, позначеного відповідним прикметником», наприклад: *garziehen, großziehen, feinwalzen, hartschneiden, sich heißreden, kaltlassen*.

Коли дієслова поєднуються з основами іменників, виникає складний семантичний комплекс: «дія + об'єкт / місце / інструмент / обставини дії», злиття дієслівних основ зумовлює появу копулятивних дієслівних композитів, що одночасно виражають дві різні дії, які збігаються в часі і супроводжують одна одну. Можливість конструювання складних дієслів з якісною внутрішньою формою, що суміщають у собі і образність, і «прозорість» семантичної структури, часто використовується в мові художньої літератури та публіцистики, що засвідчується новотворами типу: *heimbuckeln; heinschleichen; habdmeben; kunstmalen; teilrekonstruieren; skispringen; probersitzen; lobsagen* тощо [2, с. 77].

З точки зору взаємовідношення компонентів складні слова відповідають поєднанню присудка: з доповненням *haushalten*, з предикативним означенням *freisprechen*, з обставиною *emporsteigen*, або складному присудку *stehenbleiben* [7, с. 293]. Складне дієслово в тій чи іншій мірі переосмислене або в одній зі своїх частин, або в цілому, завдяки чому досягається внутрішня цілісність цієї мовної одиниці. Складне дієслово, як і будь-яке інше дієслово, є найменуванням дії чи стану суб'єкта. В більшості випадків другий компонент складного дієслова має переносне значення (*zustandekommen, achtgeben*). В переносному значенні може використовуватися і все слово в цілому *zugrundelegen*. Дуже рідко обидва компоненти використовуються в прямому значенні *heimkehren* [7, с. 294]. Поєднуючись з іншою частиною мови, дієслово зберігає свій тип відмінювання, але може змінювати керування (*nehmen – teilnehmen an D*) [7, с. 295].

Практичні та теоретичні здобутки у сфері дієслівного словоскладання відкривають широкі перспективи для виявлення закономірностей у розвитку й функціонуванні лексичного складу мови, що є важливим для вирішення актуальних проблем німецької лексикології, а також визначення й тлумачення векторів розвитку словотвірних процесів [6, с. 312]. Подальше дослідження дієслівного словоскладання у різних сферах суспільного життя надасть можливість докладніше та глибше охарактеризувати цей процес як з точки зору семантики, так і з точки зору структури і функціонування у сучасній німецькій мові.

Література:

1. Дружб'як С. В. Словоскладання у творенні сучасних німецьких економічних термінів / С. В. Дружб'як. // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 678. – С. 94–97.
2. Кульчицький В. І. Номінативні та комунікативні особливості новотворів сучасної німецької мови : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Кульчицький Віктор Іванович – Київ, 2012. – 281 с.
3. Пашенко М. В. Словообразование как способ пополнения глагольного лексикона в современном немецком языке / М. В. Пашенко // Вестник СамГУ. – 2008. – №5. – С. 110–118.
4. Скоробогатая Т. И. Особенности глагольного словосложения в немецком языке (на примере глаголов физического воздействия) / Т. И. Скоробогатая // Лингвистика и методика в высшей школе. – 2011. – № 3. – С. 110–114.
5. Смоляр Н. П. Дієслівні композити в сучасній німецькій мові: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Смоляр Наталія Петрівна – Львів, 2010. – 24 с.
6. Смоляр Н. П. Принципи класифікації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові / Н. П. Смоляр // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Випуск 26 : Філологічні науки. – С. 310 – 313.
7. Степанова М. Д. Словообразование в современном немецком языке / Мария Дмитриевна Степанова. – Москва : Литературы на иностранных языках, 1953. – 375 с.